

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی مرکز تهران

عنوان: بررسی مضامین آیینی در دیوان عمان سامانی

نگارش: سکینه سعیدی

استاد راهنما: دکتر احمد علی جعفری

استاد مشاور: دکتر فاطمه کوپا

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در

رشته زبان و ادبیات فارسی

بهمن ماه ۱۳۸۹

شماره
تاریخ
پیوست

مجمع علوم انسانی

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد خانم سکینه سعیدی رشته زبان و ادبیات فارسی به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۵۳۷۸
تحت عنوان: بررسی مضامین آئینی در دیوان عمان سامانی
تاریخ دفاع: ۸۹/ ۱۱/ ۱۶ ساعت: ۱۰-۱۲

درجه ارزشیابی: عالی

نمره: ۱۹/۵

هیات داوران:

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی	داوران
	استاد	دکتر جعفری	استاد راهنما
	دانشیار	دکتر کوبا	استاد مشاور
	استاد	دکتر پشتدار	استاد داور

تهران، خیابان استاد نجات
الهی، ترسیده به خیابان
کریم خان زند، چهارراه
سپند، پلاک ۲۳۳
تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰
دورنگار: ۸۸۸۹۰۵۳۶
www.tpnu.ac.ir
ensani@tpnu.ac.ir

تقدیر و تشکر :

(من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق)

نظر به اینکه قدردانی و سپاسگزاری از اساتید بزرگوار لازم، و برگشت آن به شکر خالق و خدای منان است؛ لهذا لازم دانسته که از جناب آقای دکتر پشتدار و جناب آقای دکتر جعفری و سرکار خانم دکتر کوپا که مراد انجام این تحقیق صبورانه و دلسوزانه، راهنمایی فرمودند صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم و موفقیت این عزیزان را از درگاه خداوند متعال خواهان و خواستارم.

همچنین از همسر خوب و باوفایم، نیز از فرزندان عزیزم که با نهایت محبت و فداکاریشان فرصت و فراغتی که درخور چنین کارهایی است، برایم فراهم کردند و همواره یار و مددکارم بوده اند، بدین وسیله از آنان نیز ضمن قدردانی، کمال امتنان را دارم.

تقدیم:

به چهارده معصوم (ع) که چراغ هدایت بشریتند
و پدر و مادرم که مشوق اصلی من در راه تعلیم و تربیت بوده اند .

چکیده

عمان یکی از شاعران و عارفان قرن سیزدهم هجری قمری است. وی در قریه ای به نام سامان از توابع چهار محال و بختیاری در حدود پانزده کیلو متری مرکز استان دیده به جهان گشود. خانواده و محیط مذهبی او در بارور کردن استعداد شاعری او تاثیر به سزایی داشت. وی از خانواده ای است که اکثرشان اهل شعر و فضل و ادب بوده اند.

یکی از راه های شناخت هر انسانی آثار به جا مانده از اوست. سیر در آثار عمان شخصیت علمی و عرفانی او را به تصویر می کشاند. بیشتر اشعار عمان رنگ حماسی - مذهبی دارند و در مدح و رثای پیامبر اکرم (ص) و ائمه ی اطهار (ع) خصوصاً در رثای امام حسین (ع) سروده شده اند. مرثیه های او امتزاجی است از رثاء و عرفان، به گونه ای که هم متضمن سوز و گداز مرثی است و هم حاوی سوز و گداز عرفانی. شهرت ظاهری او خواص و اهل ادب به خاطر سرودن همان گنجینه الاسراری است که در آن از دیدگاه عرفانی به واقعه ی کربلا نگریسته و جاودانه ترین منظومه ی عاشورایی را از خود به یادگار گذاشته است و به حق یکی از متون مهم عرفانی - ادبی است که به زیبایی هر چه تمامتر تاویلی عارفانه در کمال پختگی ادبی از واقعه ی کربلا ارائه می دهد. در مثنوی از مولانا جلال الدین

محمد بلخی و نظامی گنجوی تاثیر بسیار پذیرفته، همچنانکه در قصیده از شعرایی چون ناصر خسرو و خاقانی شروانی پیروی کرده است و اکثر قصاید وی در مدح و منقبت مولی الموحدين امام علی (ع) می باشند.

البته معراجنامه ی وی سلاست و جزالت بقیه ی آثارش را ندارد شاید به دلیل اینکه در صغر سن (سن پانزده سالگی) سروده شده است.

کلمات کلیدی: شعر، شعر آیینی، عمان سامانی، مرثیه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: عمان سامانی و سامان او
۱.....	عمان سامانی را بهتر بشناسیم.....
۲.....	دودمان عمان سامانی در جنجالی ترین دوره ی تاریخ.....
۲.....	نیاکان عمان.....
۳.....	عمان در میان چه حوادثی به دنیا آمد؟.....
۶.....	عمان در اولین محرم.....
۷.....	دقت های مادر عمان
۷.....	یاد عمان در کتب دانشمندان و نویسندگان.....
۸.....	آثار عمان سامانی
۸.....	۱- تفسیر حروف مقطعه.....
۸.....	۲- تفسیر نقطه ی «باء» بسم الله.....
۹.....	۳- چهره ی نخستین جلوه.....
۹.....	۴- مخزن الدرر.....
۹.....	۵- معراج نامه.....
۹.....	۶- دیوان قصاید و غزلیات.....
۱۰.....	۷- گنجینه الاسرار.....
۱۰.....	توضیحی در مورد سه قصیده ی لامیه ی عمان سامانی
۱۱.....	شجره نامه عمان سامانی.....
۱۲.....	وجه تسمیه ی سامان
۱۳.....	توصیف سامان در اشعار شعرا.....
۱۴.....	قصیده ی مرحوم وحید دستگردی در وصف قریه ی سامان
۱۴.....	قصیده ی دهقان در وصف سامان.....
۱۵.....	جاذبه های گردشگری سامان
۱۵.....	۱- پل زمان خان.....
۱۵.....	۲- مساجد و گرمابه ها.....
۱۵.....	۳- درختهای کهنسال و سنگهای قدیمی گورستان ها و قبور بزرگان و شعرا.....
۱۵.....	۴- تپه ها و ماهورها و قنوات و چاههای عمیق قدیمی.....

- ۵- آسیابهای متعدد آبی..... ۱۵
- ۶- مسجد جامع..... ۱۵
- ۷- خانه ی عمان سامانی..... ۱۵
- ۸- آرامگاه دهقان سامانی..... ۱۵
- ۹- زیارتگاه بابا پیر احمد..... ۱۵
- ۱۰- حمام ملا رحیم..... ۱۵
- فصل دوم: شعر آیینی

- تعریف شعر..... ۱۶
- ادوار شعر فارسی..... ۱۷
- ۱- سبک خراسانی : نیمه دوم قرن سوم ، قرن چهارم و قرن پنجم ۱۷
- ۲- سبک حد واسط یا دوره ی سلجوقی: قرن ششم ۱۷
- ۳- سبک عراقی : قرن هفتم ، هشتم ، نهم..... ۱۷
- ۴- سبک حد واسط یا مکتب وقوع و واسوخت : قرن دهم..... ۱۷
- ۵- سبک هندی : قرن یازده و نیمه ی اول قرن دوازده ۱۷
- ۶- دوره ی بازگشت : اواسط قرن دوازده تا پایان قرن سیزدهم ۱۷
- ۷- سبک حد واسط یا دوران مشروطیت : نیمه ی اول قرن چهاردهم ۱۸
- ۸- سبک نو : از نیمه ی دوم قرن چهاردهم به بعد..... ۱۸
- قوالب شعری در انواع ادبی ایران ۱۸
- ۱- غنایی lyric..... ۱۹
- ۲- حماسی EPIC..... ۱۹
- ۳- هجایی SATIRIC ۱۹
- ۴- روایی NARRATIVE ۱۹
- ۵- تعلیمی DIDACTIC ۱۹
- شعر آیینی..... ۱۹
- ادبیات آئینی در بستر تاریخ عاشورا..... ۲۳
- قدمت شعر آیینی ۲۸
- مرثیه..... ۲۸

۲۸.....	نگاهی گذرا به تاریخچه ی مرثیه
۳۲.....	پیشینه ی مرثیه سرایی در شعر فارسی و تاثیر آن بر شعر آیینی.....
۳۲.....	مرثیه سرایی در ایران پیش از اسلام
۳۲	مرثیه سرایی در ایران پس از اسلام
۳۳.....	قدمت سوگ نامه سرایی.....
۳۴.....	حکومت صفویه پایه گذار مرثی و مناقب اهل بیت.....
فصل سوم نگاهی گذرا به سیر شعر آیینی از آغاز تا عصر عمان	
۳۶.....	رودکی.....
۳۶.....	کسایی.....
۳۷.....	فردوسی.....
۳۷.....	ناصر خسرو (۳۹۴-۴۸۱).....
۳۸.....	سنایی (وفات ۵۳۵).....
۳۹.....	خاقانی (وفات ۵۹۵)
۴۰.....	نظامی.....
۴۰.....	مثالث شعر عرفانی (عطار - سنایی - مولوی)
۴۱.....	محمود شبستری
۴۲	سیف فرغانی (وفات بین ۷۰۹ تا ۷۴۹)
۴۲.....	خواجهی کرمانی.....
۴۲.....	حافظ.....
۴۲.....	سلمان ساوجی
۴۳.....	ابن حسام (قرن نهم)
۴۳.....	عصمت بخاری « نصیری»، (وفات ۸۲۹ یا ۸۴۰)
۴۴.....	بابا فغان شیرازی.....
۴۴.....	وحشی بافقی (۹۳۹-۹۹۱ ه.ق)
۴۴.....	محتشم کاشانی (وفات ۹۹۶ ه.ق)
۴۵.....	عاشق اصفهانی
۴۶.....	صبحی بیدگلی (وفات ۱۲۱۸ ه.ق)
۴۶.....	فتحعلی شاه قاجار «خاقان»، (۱۱۸۵-۱۲۵۰ ه.ق)
۴۷.....	وصال شیرازی (۱۱۹۷-۱۲۶۲ ه.ق)

سروش اصفهانی	۴۸
وقار شیرازی	۴۸
محمود خان ملک الشعرا صبا (۱۲۲۸-۱۳۱۱)	۴۹
حجه الاسلام نیر تبریزی	۴۹
عمان سامانی (۱۲۵۹-۱۳۱۷)	۵۰
تفاوت شیوه ی محتشم کاشانی و عمان سامانی	۵۰
برداشتهای متفاوت شاعران از نهضت عاشورا	۵۱
فصل چهارم: مضامین آیینی در گنجینه الاسرار عمان سامانی	
مقدمه	۵۲
عرفان و تصوف شیعی و سنی	۵۲
صوفیه در نگاه پیامبر (ص)، ائمه (ع) و علمای برجسته	۵۴
راز جاودانگی گنجینه الاسرار	۵۵
سیری در گنجینه الاسرار	۵۶
مضامین آیینی در گنجینه الاسرار	۶۱
مقدمه گنجینه الاسرار عمان سامانی	۶۱
توضیحات مقدمه ی گنجینه الاسرار	۶۴
آغاز مثنوی گنجینه الاسرار	۷۰
بند ۱	۷۰
بند ۲	۷۴
بند ۳	۷۸
بند ۴	۸۰
بند ۵	۸۱
بند ۶	۸۲
بند ۷	۸۴
بند ۸	۸۵
بند ۹	۸۷
بند ۱۰	۸۸
بند ۱۱	۹۲
بند ۱۲	۹۲

۹۷.....	بند ۱۳.....
۱۰۰.....	بند ۱۴.....
۱۰۱.....	بند ۱۵.....
۱۰۴.....	بند ۱۶.....
۱۰۶.....	بند ۱۷.....
۱۰۹.....	بند ۱۸.....
۱۱۲.....	بند ۱۹.....
۱۱۴.....	بند ۲۰.....
۱۱۶.....	بند ۲۱.....
۱۱۸.....	بند ۲۲.....
۱۲۰.....	بند ۲۳.....
۱۲۴.....	بند ۲۴.....
۱۳۳.....	بند ۲۵.....
۱۲۶.....	بند ۲۶.....
۱۲۸.....	بند ۲۷.....
۱۳۰.....	بند ۲۸.....
۱۳۱.....	بند ۲۹.....
۱۳۴.....	بند ۳۰.....
۱۳۷.....	بند ۳۱.....
۱۴۰.....	بند ۳۲.....
۱۴۲.....	بند ۳۳.....
۱۴۴.....	بند ۳۴.....
۱۴۵.....	بند ۳۵.....
۱۴۷.....	بند ۳۶.....
۱۵۱.....	بند ۳۷.....
۱۵۴.....	بند ۳۸.....
۱۵۷.....	بند ۳۹.....
۱۶۰.....	بند ۴۰.....
۱۶۴.....	بند ۴۱.....

فصل پنجم: مضامین آیینی در معراج نامه ی عمان سامانی

مقدمه.....	۱۶۸
توحید	۱۷۳
معراج رسول اکرم(ص)	۱۷۶
در فضیلت مولای متقیان حضرت امیرالمومنین(ع)	۱۸۶
در منقبت حضرت رسول (ص)	۱۸۸
در مناجات حضرت باری تعالی	۱۹۰
در عبادت حضرت زهرا (س).....	۱۹۲
خطاب به ائمه ی طاهرین(ع)	۱۹۵
تمثیل	۱۹۶

فصل ششم: مضامین آیینی در قصاید عمان سامانی

مقدمه.....	۲۰۰
شعر علوی	۲۰۰
قصیده ی اول در مدح زبده ی اوصیا و سرور اولیا و نخبه ی اتقیا حضرت علی(ع).....	۲۰۲
قصیده ی دوم در مدح یعسوب دین امیر الموءمنین علی(ع).....	۲۰۳
قصیده ی سوم در تهنیت عید غدیر و مدح حضرت امیرسلام الله علیه	۲۰۷
قصیده ی چهارم در مدح هژبر سالب و شهاب ثاقب اسدالله الغالب علی بن ابیطالب	۲۱۳
قصیده ی پنجم در شکایت از روزگار و منقبت حیدر کرار(ص).....	۲۱۸
قصیده ی ششم در مدح مولی الموالی حضرت اسدالله الغالب علی بن ابیطالب علیه السلام.....	۲۲۰
قصیده ی هفتم در ستایش دو علت ایجاد و دو مایه ی خلقت بنی آدم، النبی الاکرم والولی الافخم.....	۲۲۳
قصیده ی هشتم در منقبت محبوب کل و هادی سبل حضرت علی(ع).....	۲۲۵
نمونه ای از غزلهای عمان سامانی.....	۲۲۸

فصل هفتم: نتایج و یافته های تحقیق

نتیجه.....	۲۳۱
جداسازی عرفان و تصوف شیعی و سنی از هم.....	۲۳۲
تحریفات در واقعه ی تاریخی عاشورا	۲۳۴
موضوع عروسی حضرت قاسم.....	۲۴۴

۲۳۵	امام سجاد بیمار
۲۳۶	آمدن زعفر جنی به یاری امام حسین(ع)
۲۳۶	پیام آوردن جبرئیل امین از حضرت رب العالمین
۲۳۶	حب شدید عمان به مولای متقیان علی(ع)
۲۳۸	جسارت به عقل در متون عرفانی از جمله در دیوان عمان سامانی
۲۴۰	منابع و ماخذ
۲۴۶	چکیده انگلیسی (Abstract)

مقدمه

همتم بدرقه ی راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نو سفرم

تحقیق پیش رو شامل هفت فصل است که به ترتیب ذیل در پایان نامه گنجانده شده است :
فصل اول به زندگی نامه ی عمان سامانی به ضمیمه ی آثار و افکار این شاعر گرانقدر و محل زندگی وی و جاذبه های گردشگری شهر سامان (محل تولدشاعر) پرداخته است که با هم به مرور این فصل می پردازیم:

میرزا نورالله عمان سامانی ، این عارف و عاشق اهل بیت عصمت و طهارت در سال ۱۲۵۸ و به قولی = ۱۲۵۹ = ۱۲۱۹ (ه.ش) در سامان دیده به جهان گشود و در سال ۱۳۱۷ و به قول مسلم تر ۱۳۲۲ ه. ق = (۱۲۸۳ ه.ش) بین حدود سالهای (۵۸ - ۶۴) سالگی از دار فانی به دیار باقی شتافت که در کتاب مکارم الآثار ج ۵ مورخ دانشمند و علامه ی فقید میرزا محمد علی حبیب آبادی ص ۱۷۸۵ آمده است که وی از نژاد امریء القیس شاعر معروف جاهلی بود. (البته از طرف نیاکان پدری) و به روایتی جسد او را به رسم امانت چندی در مسجد جامع سامان به ودیعه نهاده و پس از مدتی ، بنا بر وصیت خودش به وادی السلام نجف اشرف انتقال داده شده است . روحش قرین رحمت باد .

مرحوم میرزا نورالله عمان سامانی (تاج الشعرا) تحصیلات مقدماتی را در سامان قبل از هر کس نزد پدرش میرزا عبدالله که متخلص به «ذره» بود ، فرا گرفت و پس از آن به اصفهان سفر کرد و در آنجا در مدرسه ی صدر و نیماورد نزد اساتیدی وارسته چون ملا محمد کاشی و دیگران به تحصیل دین و علم همت گماشت تا اینکه پس از مدتی تاج الشعرا عمان سامانی که خود نیز از اساتید مسلم ادبیات فارسی ، ادبیات عرب ، قران و احادیث و ... شده بود ؛ مدتها در مدرسه ی صدر به تدریس مشغول بوده تا اینکه پس از کسب تجارب بسیار در شعر و عرفان و تر بیت شاگردان فراوان به زادگاهش سامان آمده و تا آخر عمرش در همین شهر زندگی کرده تا اینکه بدرود حیات گفته است .
عمان سامانی از آثاری چون مثنوی معنوی ، منطق الطیر عطار نیشابوری ، کلیات سعدی ، دیوان حافظ و زبده الاسرار صفی علی شاه بسیار تاثیر پذیرفته که تضمین های او از این آثار در بعضی از ابیات مثنوی گنجینه الاسرار شاهی بر مدعاست .

در فصل دوم تعاریف و توضیحاتی در مورد شعر و شعر آیینی و گستره و قلمرو آن و اینکه چه مقولاتی را در بر می گیرد اشاره هایی شده است و بر همین اساس شعر آیینی به سه موضوع : ۱- شعر توحیدی ، نیایشی و عرفانی ۲- شعر اخلاقی و پندی ، اجتماعی ، مقاومت ، بیداری و دفاع مقدس و ۳-

شعر ولایی تقسیم بندی شده است که خود شعر ولایی به زیر مجموعه های کوچکتری نظیر شعر نبوی، شعر علوی، شعر فاطمی، شعر عاشورایی، شعر رضوی و مهدوی نیز قابل تقسیم و دسته بندی است.

فصل سوم، مرور مختصری بر سیر تکوینی شعر آیینی از آغاز تا عصر عمان دارد که از شعر شاعران آیینی پردازی نظیر رودکی، کسایی، ناصر خسرو، نظامی، خاقانی، سنایی، عطار، مولوی، حافظ، ابن حسام، اهلی شیرازی، وحشی بافقی، محتشم کاشانی، ملک الشعرا صبا، فتحعلی شاه قاجار، عمان سامانی و... یاد کرده و به مختصات و مضمونهای شعری آنها نیز پرداخته است.

فصل چهارم به مضامین آیینی در گنجینه الاسرار عمان سامانی می پردازد که به علت اهمیت اثر طولانی ترین فصل مجموعه را در بر گرفته است. این مثنوی در ۸۳۱ بیت و در بحر رمل مسدس محذوف سروده شده است و دارای چهل و یک مقدمه و توضیح کوتاه که همگی به نثر مسجع آمیخته به آیات و احادیث و اشعار است، که ارتباط بین قسمتهای پی در پی این مثنوی را برقرار می کند. گنجینه الاسرار قبل از اینکه داستان عاشورا باشد، داستان خلقت و انگیزه ی ایجاد کائنات است. منظومه ای است عارفانه در بیان واقعه ی کربلا. اهل عرفان حوادثی نظیر عاشورا را در چارچوب عرفان نظری و عملی تفسیر می کنند. در این نگرش نهضت حسینی زاینده ی عشق است. قهرمانان عاشورا عاشقان پاک باخته ای بودند که به پیمان الست وفا کردند و عاشقانه به حق پیوستند و فانی شدند؛ بنا بر این حضرت حق آنان را به مقام فنا و نوشیدن باده ی وصل رساند و در اعلا علین جایشان داد و عمان حادثه ی عاشورا را بسیار هنرمندانه بر اساس نگرش اهل عرفان تبیین کرده است. مرحوم عمان اغلب به ابعاد حماسی و اجتماعی واقعه توجهی ندارد، ولی در چند مورد افزون بر عرفان به عنصر حماسه نیز توجه کرده و چهره ی زیبایی از قهرمانان کربلا نشان داده است و آن معرفی لحظه ای است که سالار شهیدان عزم میدان نموده و با ذوالجناح و شمشیر خود گفتگو می کند.

کای سبک پر، ذو الجناح تیز تک
گرد نعلت سرمه ی چشم ملک...
ای مشعشع ذوالفقار دل شکاف
مدتی شد تا که ماندی در غلاف...

او در این اثر بیش از هر چیز دیگری در صدد کشف و ارائه ی اسرار و رازهای معرفتی قیام عاشورا و حماسه آفرینان کربلا می باشد و حتی عنوان این اثر « گنجینه الاسرار » می تواند ارتباطی مفهومی با مضامین شعرها نیز داشته باشد، زیرا این کتاب به واقع گنجینه الاسرار حرکت امام حسین (ع) و یاران وفا دارش می باشد. گنجینه ای که باید آن را خواند تا مبانی عرفانی و هدفمند یک نهضت و قیام را در یافت. عمان در سن چهل و هفت سالگی در اصفهان به ترغیب آغا سلیمان خان رئیس خواجه سرایان دربار ناصر الدین شاه به تدوین گنجینه الاسرار همت می گمارد و به دستوریکی از همسران

ناصر الدین شاه (عفت السلطنه) مادر ظل السلطان حاکم اصفهان در عهد ناصری به زیور طبع آراسته می شود. نا گفته نماند که منابع اصلی در این فصل گنجینه ی اسرار حسین بدر الدین و گلگشتی در گنجینه الاسرار عمان سامانی به سعی و اهتمام بهادر محمدی سامانی بوده است که استفاده های شایان و قابل توجهی از این دو کتاب برده است.

فصل پنجم به مضامین آیینی در معراج نامه ی عمان سامانی می پردازد. توصیف او از ختم رسولان آنچنان جذاب است که خواننده را به وجد آورد و روحانیتی دیگر می بخشد، همانجا که در عروج هر شب آن مقتدای انبیا سخن می گوید به شعر و هنرش صفایی دیگر می دهد ولیاقت تاج الشعرا بی خود را به اثبات می رساند:

فرش را هر شب کشانیدی به عرش
فرش را هر شب کشانیدی به فرش
هر شب اندر مسجد الاقصی به راز
هر شب آن طالب بر مطلوب بود
آن حبيب اندر بر محبوب بود

امادر عین حال چون معراجنامه را در سن پانزده سالگی سروده و هنوز به کمال ادبی و هنری خود نرسیده؛ ابیاتی ابتدایی و سخیف نیز در این مجموعه به چشم مشاهده می شود.

فصل ششم به مضامین آیینی در قصاید عمان سامانی پرداخته است. با بررسی نه قصیده ای که در دیوان عمان موجود است به این مطلب رهنمون می شویم که عمان شاعری علوی و شیفته ی مولای متقیان علی (ع) بوده است زیرا به استثناء قصیده ی اول او که قصیده ی انجمنیه نام دارد و نام بسیاری از شاعران عضو انجمن ابو الفقراء ملا محمد باقر بن محمد تقی گزی اصفهانی را فهرست کرده و از شعر آنها تعریف و تمجید به عمل آورده است؛ در بقیه ی قصاید به مدح و منقبت حضرت علی (ع) پرداخته و در هر قصیده به لونی دیگر از عظمتها و شجاعتها و رشادتهای آن حضرت سخن به میان آورده است. در قصیده ی در مدح هژبر سالب و شهاب ثاقب آورده آورده:

باید آن کس را که مهر او نباشد ای پدر
اعتقاد او به ناپاکی مادر داشتن
و این سخن پیامبر است که فرموده اند: «تو را دوست نمی دارد مگر آن کس که پاک زاده باشد و تو را دشمن نمی دارد مگر کسی که ناپاک زاده باشد.» و صرفاً به خاطر همین عشق به علی (ع) خود را سزاوار بهشت می داند هر چند که استحقاق و شایستگی آن را نداشته باشد:

گر چه استحقاق دارم، لیکن از انصاف نیست
در دل من جای او باشد، در آتش جای من
چنانکه جبرئیل به پیامبر اکرم عرض می کند: «سوگند به آنکه تو را به پیامبری برانگیخت اگر اهل زمین نیز مانند اهل آسمان علی را دوست می داشتند؛ خداوند هرگز آتش دوزخ را نمی آفرید.» (بحار الانوار، ج ۳۹، ص ۲۴۸) و در قصیده ی محبوب کل و هادی سبل می گوید:

مقصود حق به خلق شناساندن تو بود بر هر که داد خلعت خاص پیامبری

وبالآخره در عظمت علی (ع) همین بس که در قصیده ی لامیه ی خود می گوید:

به پرده بود جمال جمیل عز و جل به خویش خواست جلوه ای کند به صبح ازل

چو خواست آنکه جمال جمیل بنماید علی شد آینه خیرالکلام قل و دل

و بالآخره در فصل هفتم به نتایج و داده های تحقیق و استنباطهای شخصی پرداختیم.

غرض نقشی است کز ما بازماند که هستی را نمی بینم بقایی

سکینه سعیدی

لردگان بهمن ماه ۱۳۸۹

فصل اول

عمان سامانی و سامان او

عمان سامانی را بهتر بشناسیم

لغت نامه ی دهخدا ، از عمان، این چنین یاد کرده است: [ع م مان سا] [ا خ] میرزا نورالله بن میرزا عبدالله ابن عبدالوهاب چهارمحالی اصفهانی . ملقب به تاج الشعرا و مشهور به عمان سامانی. وی از اهالی قریه ی سامان است که از قرای چهار محال و بختیاری میباشد. وی در سال ۱۲۶۴ ه. ق متولد شده و در شب سه شنبه دوازدهم شوال ۱۳۲۲ ه. ق درگذشت و در وادی السلام نجف اشرف دفن شد. او را دیوانی است به نام "گنجینه الاسرار" که در هند و ایران به چاپ رسیده است. [ا ز الذریعه] (نرم افزار) همچنین ابوالفتح اوژن، در کتاب خویش چنین آورده است: اسمش، میرزا نورالله، ملقب به تاج الشعراء بود و فرزند میرزا عبدالله متخلص به ذره است. تولدش در سال ۱۲۴۰ ه. ق در قصبه ی سامان اتفاق افتاده و در سال ۱۳۰۷ ق هم در آنجا وفات یافته است و به مصداق «شیرا بیچه همی ماند باو». الحق در شعر و ادب و فضل و هنر کمتر از پدر نبود و می توان گفت پس از او شاعر نامی از قریه ی سامان برنخاسته و در واقع، خاتم شعرای آن سامان بوده است و وی همان است که تذکره ای از شعرای معاصر خود به نام مخزن الدرر ترتیب داده است، ولی گویا عمرش کفاف نداده ، که آنرا به پایا ن برساند. علاوه بر آن، دیوان مفصلی دارد که مشتمل بر قصاید و غزلیات و قطعات و سایر اقسام شعر است. مثنوی معروف به گنجینه الاسرار او که در مرثیه ی حضرت سیدالشهداء سروده است؛ الحق، معجزه آسا است و چندین مرتبه نیز به طبع رسیده است . (اوژن، ابوالفتح، تاریخچه ی دو قرن اخیر شعرا و عرفای چهار محال و بختیاری، ۱۳۳۲ ص ۶)

صاحب کتاب پارسی سرایان بام ایران، متفاوت از دو منبع قبلی، تاریخ تولد ایشان را، سال ۱۲۵۸ ق (در حاشیه ی قران بازمانده از اجدادش نوشته شده: « تولد نور چشمی نورالله شب شنبه نوزدهم ذی الحجه ۱۲۵۸ آفتاب در دلو طلوع بود، ماه میزان بود که خداوند طالعش را بلند گرداند.» در سامان اتفاق افتاده) که به زعم نگارنده این تاریخ درست تر به نظر می آید)، و وفاتش در سال ۱۳۲۲ ه. ق) در همان محل بوده، لیکن بنا بر وصیت او بعد از چند سال به نجف اشرف انتقال و در بین قبر هود و صالح مدفون گردیده است .

بخوان به درگه خویشم که ناپسند بود
تو جایگه به نجف کرده من به چار محل
تحصیلات وی ، ابتداء در مکتب خانه های محلی بود و سپس به مدرسه ی نیماورد و صدرای اصفهان به تحصیل مشغول و به تکمیل معلومات می پردازد . عباس شیدا رئیس انجمن ادبی اصفهان در س لمعه را پیش عمان سامانی خوانده است . عمان سخنوری بوده کامل و عارفی عاقل و مسلکش به سیر

وسلوک مایل. معاشران عمان، مسکین، پرتو، داراب افسر بختیاری، بقا، عنقا، سرگشته، ساغر، پروین، دهقان، جیحون، شعری و جوزا بودند. (شایان، علی رحم، پارسی سرایان بام ایران، ج ۱۳۷۸، ص ۲، ۸۰۴) نیکزاد امیر حسینی نیز چنین گفته است: وی سخنوری بوده کامل و عارفی عاقل و اغلب بستگانش نیز از مردان دانشمند و فاضل به شمار می رفتند. این شاعر بلند پایه ی عارف مسلک، ذوقش به سیر و سلوک مایل و در خدمت مرحوم آقا میرزا محمد هادی نعمت اللهی به فقر مشرف می شود و اشعارش اغلب عارفانه است.

منظومه ی گنجینه الا سرارش شاهد بر مدعا و بزرگترین آثار فکری و ذوقی او است که مکرر به چاپ رسیده و در نزد عموم و به خصوص عرفا شهرتی به سزا دارد و به روش و شیوه ی مرحوم حاج میرزا صفی علی شاه (ره) اشعار زیادی در مرثیه ی شهیدان کربلا سروده است. (نیکزاد امیر حسینی، کریم، شناخت سرز مین چهار محال، ج ۲، ۱۳۵۷ صص ۵۹۱ و ۵۹۲)

دودمان عمان سامانی در جنجالی ترین دوره ی تاریخ

از پیش نوشتار کوتاه گنجینه ی اسرار فهم می کنیم «عمان» بن «ذره» بن «قطره» با شناسنامه ی «نورالله» بن «عبدالله» بن «عبدالوهاب» بن «مهدی» بن میرزا عبدالله سامانی در حالی که ناصر الدین شاه قاجار دوازده ساله بوده است در ۱۲۵۹ ه. ق قدم به عرصه ی وجود می گذارد و از پنج سال آخر سلطنت محمد شاه قاجار (نوه ی فتحعلی شاه و پسر عباس میرزا) در میان حوادث دوره ی پادشاهی شاهان قاجاریه زندگی نموده، تا چهار سال بعد از به قتل رسیدن ناصر الدین شاه که نخستین سالهای دوران سلطنت مظفر الدین شاه است، ختم می گردد. در معنا شاعر نامی ایران، دوران پادشاهی سه تن از سرشناس ترین شاهان دودمان قاجار را در طول ۵۸ سال زندگی درک کرده است. به همین اعتبار «نورالله» سامانی معروف شده ی به «عمان» را می باید به زمان سلطنت قاجاریه شناخت. (عمان سامانی، نورالله، گنجینه اسرار، با مقدمه و تحقیق حسین بدر الدین ۱۳۸۲، ص ۲۶)

نیاکان عمان

عارف مجتهد حاج میرزا زین العابدین همدانی (ره) در تذکره ای که به نام شاعران حسینی تدوین نموده اند و به آثاری مانند زبده الاسرار شیخ محمد اصفهانی و گنجینه الاسرار عمان سامانی، اشارات لطیف دارند؛ نسبت به خاندان میرزا نورالله تاج الشعرا معروف به عمان سامانی می نویسند: «میرزا نورالله تاج الشعرا عمان سامانی بن میرزا عبدالله معروف به «ذره» بن میرزا عبدالوهاب معروف به